धातुपारायण पु० धातूनां पारायणं यत्र । धातुप्रतिपादकग्रन्थभेदे ।

धातुपुष्पी स्त्री धातुरिव पुष्पं यस्या जातित्वात् ङीष् । (धाइफुल) ख्याते धातुपुष्प्यां भावप्र० । बहु० वा कप् अत इत्त्वम् । धातुपुष्पिकाऽप्यत्र शब्दरत्ना० । धातकीशब्दे तद्गुणा दृश्याः । [६त० । पर्वते त्रिका० ।

धातुभृत् पु०धातुं गैरिकादिकमुपधातुं बिभर्त्ति भृ–क्विप् तुक्

धातुमल पु० ६त० । धातूनां रसादीनां पाकतो जायमाने केशादौ कफपित्तमलाः केशः प्रस्वेदो नखरोम च । नेत्रविट् चक्षुषः स्नेहो धातूनां क्रमशोमलाः" सुश्रुतः । शुक्रस्य तु मलोनास्ति यथाह भावप्र० ।
"स्वाग्निभिः पच्यमानेषु मलः षट्सु रसादिषु । षट्सु धातुषु जायन्ते मलानि मुनयो जगुः । यथा सहस्रधा ध्माते न मलं किल काञ्चने । तथा रसे मुहुः पक्वे न मलं शुक्रताङ्गते" । "आहार्य्यस्य रसः सारः सारहीनो मलद्रवः । सिराभिस्तज्जलं नीतं वस्तौ मूत्रत्वमाप्नुयात्" भावप्र० । अस्रक्करशब्दे ५५९ पृ० तत्पाकप्रकारो दृश्यः ।

धातुमाक्षिक न० धातुरूपधातुरूपं माक्षिकम् । माक्षिके उपधातुभेदे राजनि० ।

धातुमारिणी धातुं मारयति मृ–णिच्–णिनि ६त० ङीप् । (सोहागा) सर्जिकायां शब्दच० ।

धातुराजक न० धातुषु राजते राज–ण्वुल् धातूनां राजा टच्समा० स्वार्थे क वा । शुक्रे तस्य च सर्वधातूनां चरमत्वात् तथात्वम् ।

धातुवल्लभ न० ६त० । टङ्कणे राजवल्लभः ।

धातुवादिन् धातुं वदति उपायान्तरेण कर्त्तुम् । कारन्धमे कौशलभेदात् रसायनादिना स्वर्णरौप्यादिकरे हारा०

धातुवैरिन् पु० ६त० । गन्धके शब्दच० ।

धातुशेखर न० धातूनामुपधातूनां शेखरमिव । कासीसे उपधातुभेदे हेमच० । [(खड़ि) हारा०

धातूपल पु० धातुरूपधातुरूप उपलः । कठिनिकायां

धातृ त्रि० धा–तृच् । १धारके २पोषके ३ब्रह्मणि पु० अमरः "सूर्य्याचन्द्रमसौ धाता यथापूर्वमकल्पयत्" सन्ध्यामन्त्रः ४विष्णौ । "अनादिनिधनो धाता" विष्णुस० । धातुशब्दे उदा० दृश्यम् । ५आत्मनि ६वायुभेदेऽनिलशब्दे १६६पृ० दृश्यम् । ७आदित्यभेदे आदित्यशब्दे ६९५ पृ० दृश्यम् । तत्रादित्यभेदे "कौशल्या सुषुवे रामं धातारमदितिर्यथा" रामा० बाल०९२ अ० । ८ब्रह्मणः पुत्रभेदे "द्वौ पुत्रौ ब्रह्मणस्त्वग्र्यौ ययोस्तिष्ठति लक्षणम् । लोके धाता विधाता च यौ स्थितौ मनुना सह" भा० आ० ६६अ० । ९भृगुसुतभेदे "भृगुः ख्यात्यां महाभागः पत्न्यां पुत्रानजीजनत् । धातारञ्च विधातारं श्रियञ्च भगवत्पराम्" भाग०४।१।२५ १०प्रजासर्गकारकेषु सप्तर्षिषु "सर्गशेषप्रणयनाद्विश्वयोनेरनन्तरम् । पुरातनाः पुराविद्भिः धातार इति कीर्त्तिताः" कुमा० ।

धातृपुत्र पु० ६त० । ब्रह्मणः पुत्रे सनत्कुमारे शब्दर० ।

धातृपुष्पी स्त्री धातृ पुष्टिकर्त्तृ पुष्पमस्याः ङीप् । (धाइफुल) धातक्याम् अमरः । वा कप् अत इत्त्वम् । धातृपुष्पिका तत्रार्थे अमरः ।

धात्र न० धीयतेऽन्नादिकमत्र धा–आधारे ष्ट्रन् । १भाजने उणादिवृत्तिः । धाता ब्रह्मा आदित्यो वा देवताऽस्य अण् २आदित्यदेवताके ३ब्रह्मदेवताके च द्वादशकपालसंस्कृते पुरोडाशादौ त्रि० । "स यः स धातासौ स आदित्यः । अथ यत्तद्दिशां परमं क्रान्तमेतत्तद्यस्मिन्नेष एतत् प्रतिष्ठितस्तपति । स यः स धातायमेव स धात्रः द्वादशकपालः पुरोडाशो द्वादशकपालो द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्धाता" शतब्रा०९।५।१।३८ । "अनुमतिराकासिनीवालीकुहूभ्यश्चरवो धात्रो द्वादशकपालः सर्वहुतः" कात्या० श्रौ० १८।६।२१ ।

धात्री स्त्री धीयते पीयते धेट–कर्मणि ष्ट्रन् धीयन्ते पुरुषार्था अनया वा धा–करणे ष्ट्रन्, विश्वं वा दधाति ष्ट्रन् षित्त्वात् ङीष् तृच् ङीप् वा । १उपमातरि (धाइमा) । भावप्र० धात्रीलक्षणादि "पीताय (पानाय) यदि बालस्य विदध्यादुपमातरम् । सुविचार्य्य गुणान् दोषान् कुर्य्याद्धात्रीं तदेदृशीम् । सवर्णां मध्यवयसां सच्छीलां मुदितां सदा । शुद्धदुग्धाम्बहुक्षीरां सवत्सामतिवत्सलाम् । स्वाधीनामल्पसन्तुष्टां कुलीनां सज्जनात्मजाम् । कैतवेनापरित्यक्तां निजपुत्रदृशं शिशौ । अथ निषिद्धां धात्रीमाह । शोकाकुला क्षुधार्त्ता च श्रान्ता व्याधिमती सदा । अत्युच्चानितरां नीचा स्थूलातीव भृशं कृशा । गर्भिणी ज्वरिणी चापि लम्बोन्नतपयोधरा । अजीर्णभोजिनी चापि तथा पथ्यविवर्जिता । आसक्ता क्षुद्रकार्य्ये तु दुःखार्त्ता चञ्चलापि च । एतासां स्तन्यपानेन शिशुर्भवति सामयः । अथ बालस्य स्तन्यपानविधिः । तत्र माता प्रशस्ताङ्गी चारुवस्त्रा पुरोमुखी । उपविश्या-